

Skakspilletets historie

30. oktober 2014

Indledning

I denne artikel har jeg bestræbt mig på at komme sandheden om skakspilletets historie så tæt som muligt.

Der er mange kilder, og hver kilde har sin version. Så undervejs er jeg nødt til at beslutte mig for det, der virker mest pålideligt. Det er ikke let; nogle af årstallene har jeg brugt uger på at finde, andre er gået meget nemt. Resultatet er så godt, som jeg kan præstere, men døm selv.

Af alle spil gennem tiderne og som stadig spilles, er skakspillet det næstældste. Kun det kinesiske Go er ældre. Skak er det spil, der er skrevet mest litteratur om.

Skakspilletets udvikling

Der er efterhånden enighed om, at skakspillet har udviklet sig fra det indiske brætspil Chaturanga, som på sanskrit betyder hær.

Chaturanga betyder endvidere de fire dele (chatur og anga) : Ratha (stridsvogne), ashwa (kavalleriet), hasti (elefanter) og padati (infanteriet) – svarende til vore dages tårne, springere, løbere og bønder. Dertil kommer raja (konge) og mantri (rådgiver – svarende til dronning).

Chaturanga starting position.^[1] The Rajas do not face each other; the white Raja starts on e1 and the black Raja on d8.

Chaturanga er et brætspil med 64 felter, der spilles af to spillere. Formålet med spillet er at sætte modstanderens Raja (konge) mat svarende til vore dages skakspil.

Ratha, ashwa og raja blev flyttet på samme måde, som vore dages tårne, springere og konge. Hasti (løbere) og Mantri (rådgiver) blev flyttet væsentlig anderledes end i vore dage.

Padati (bønderne) havde ikke dobbeltskridt – det kom langt senere i historien. En passant og rokade fandtes ikke. Der kunne kun forvandles til Mantri (rådgiver).

Der var tre måder at vinde på: Sætte modstanderens konge mat, sætte modstanderen pat eller erobningssejr (den der først erobrer alle modstanderens brikker undtagen kongen).

Ifølge den engelske skakhistoriker Harold Murray (1868-1955) kan Chaturangas opståen og dermed skakspilletets fødsel dateres til omkring år 575 i det nordøstlige Indien. Nærmere bestemt til Pataliputra (omkring 150 km fra grænsen til Nepal), som var hovedstaden i Gupta-imperiet, der på det tidspunkt omfattede store dele af det nuværende Indien.

Forgængeren til Chaturanga er svær at udpege. Sandsynligvis er reglerne for Chaturanga opstået og inspireret af adskillige andre ældre spil i Østen. Men meget med skak har disse spil ikke at gøre. Chaturanga-spillet for fire spillere, og hvor trækkene blev afgjort ved terningekast, er noget yngre.

Skakspillets udbredelse

Fra Indien bredte skakspillet sig mod øst (Japan og Kina) og mod vest til Persien (som på den tid var kæmpestort – det omfattede bl.a. det nuværende Iran, Irak, Afghanistan, Syrien, Pakistan og mange arabisktalende lande).

Til Persien kom det til i starten af 600-tallet via handelsruter. I Persien hed spillet Chatrang. Det havde stort set samme regler som Chaturanga.

Araberne erobrede Persien i år 641 og tog spillet med mod vest (bl.a. via Silkeruten). De kaldte spillet Shatranj. I dette spil kunne kongen i startopstillingen stå på e1 eller d1 – rådgiveren stod så henholdsvis på d1 eller e1. De to konger skulle dog stå på samme linje – ansigt til ansigt. Erobringssejren blev en smule ændret.

Skakspillet kom (i starten af 700-tallet) til de lande i Europa, som handlede med araberne. Det skete ad tre forskellige ruter. En rute gik fra Mellemøsten til Spanien (maurerne erobrer Gibraltar år 711). En anden rute gik via Italien (Sicilien) til Frankrig og Tyskland (omkring år 750). En tredje rute gik over Tyrkiet og Grækenland til Rusland via Volga (omkring år 820). Skak omtales første gang i europæisk litteratur omkring år 1000.

Vikingerne bragte skakspillet via russiske floder til Østersøen og de omkringliggende lande (bl.a. Danmark). Også til Island.

Navnene for skakspillet i Europa: Spanien (Ajedrez), Portugal (Xadrez) og Grækenland (Zatrikion). I resten af de europæiske lande blev navnet forskellige versioner af det persiske ord Shah (monark). I Rusland hed spillet f.eks. Shahkmaty.

Skak i Danmark

I Danmark omtales skak første gang 1157. Saxo Grammaticus (krønikeskriveren) fortæller, at fredag den 9. august 1157 blev der afholdt forsoningsfest for Danmarks tre konger (Svend, Knud og Valdemar) på kongsgården i Roskilde. De tre konger var: Svend 3. Grathe (Skåne), Knud 5. Magnussen (Sjælland) og Valdemar 1. den Store (Jylland). Den aften pralede Svend af sine skakevner og forlangte, at få et skakbræt bragt ind i gildesalen.

Svend spillede nu mod Knud og Valdemar (altså et konsultationsparti).

Aftenen endte frygtelig tragisk – Knud blev dræbt. Senere på året blev Svend dræbt af Valdemar på Grathe Hede i Jylland.

Valdemar var søn af Knud Lavard, hertug af Sønderjylland og Ingeborg, prinsesse af Novgorod, storfyrstendømmet Kiev. Ingeborgs far var storfyrst Mstislav 1. af Kiev og han var søn af storfyrst Vladimir 2. af Kiev. Valdemar er opkaldt efter sin bedstefar Vladimir 2. af Kiev - deraf kommer navnet Valdemar ind i den danske kongerække.

I et islandsk håndskrift fortælles det, at den danske kong Knud den Store spillede skak i år 1026 mod Ulf Jarl.

Spillereglernes udvikling

Fra starten af 700-tallet og indtil år 1283 undergik spillereglerne en del småændringer fra land til land i Europa. I 1283 udkom "Libro del acedrex" skevet af kong Alfonso X (1221-1284), Kastilien (Spanien). Her omtales bondens dobbeltskridt (dog med visse begrænsninger), damespringet (se en senere artikel) og kongespringet (se en senere artikel) første gang. Bondeforvandling til dronning kunne kun ske, hvis spillerens første dronning var væk.

En bonde måtte således vente på 8. række, indtil den kunne forvandles. Endvidere omtales begrebet Tabija – en åbningssituation man aftalte. Der var mange Tabijaer. De blev indført for at spare tid på de kedelige åbningstræk, fordi spillet på den tid var langsomt pga. dronningens og løbernes meget begrænsede rækkevidde. Man var faktisk mere interesseret i problemskak (såkaldte Mansubaer). Navnlig tårne og springere (og konger selvfølgelig) blev flittigt brugt i disse Mansubaer.

Omkring år 1500 tillades bondens dobbeltskridt uden begrænsninger. Samtidigt indføres en passant-reglen, som kompensation for dobbeltskridtet. Bonden kan nu forvandles til dronning uden at afvente på, at den 1. dronning bliver slået.

Endvidere tillades rokering – men der skal bruges to træk – først trækkes tårnet og dernæst kongen. De nuværende regler for rokade indføres i Frankrig år 1620 – i England år 1640.

Senest år 1525 får dronningen og løberen de dynamiske egenskaber, de har i dag. Dette revolutionerede skakspillet totalt. I Frankrig blev skakspillet med de nye regler kaldt for "Ésches de la dame enragée" (skak med den rasende dronning).

Forvandling af bonden er den sidste grundlæggende regel, der er blevet ændret (bortset fra en mindre korrektion af rokadereglen i 1984). Reglen om forvandling af bonden til enten dronning, tårn, løber eller springer stammer fra 1862. Det var endvidere muligt for bonden, at forblive som bonde, når den nåede 8. række eller man kunne forvandle til en hvid eller sort officer efter eget valg. At bonden måtte forblive som bonde forsvandt ud af praksis allerede i 1865; men først i 1883 forsvinder den helt.

Reglen om, at en bonde kunne forvandle sig til en officer uanset om officeren blev hvid eller sort, holdt sig helt op til vore dage. Den blev ændret i 1975. Derefter kunne man kun forvandle til en officer af samme farve som den forvandlede bonde.

I 2014 blev forvandlingsreglen ændret en smule vedrørende den korrekte måde at forvandle på, og hvad der sker, hvis man ikke forvandler korrekt. Hele historien om forvandling fortælles i en senere artikel.

Rokadereglen blev ændret i 1984. Det var nu ikke længere muligt at rokere lodret (med et tårn på e8 henholdsvis e1). Rokaden kan kun udføres på 1. – henholdsvis 8. række.

Skakskoler

Der har gennem tiderne været en del skakskoler, dvs. forskellige idéer om hvilken skakstrategi, der er den rigtige:

Philidor-skolen ført an af Francois-André Danican Philidor (1726-1795), Frankrig, hvor mobiliteten af bønderne var en vigtig strategifaktor.

Den engelske skole ført an af Howard Staunton (1810-1874), England, hvor positionsspil var vigtig. Man angreb kun, når man havde opnået positionsfordele.

Den romantiske periode ført an af Karl Ernst Adolf Anderssen (1818-1879), Tyskland og Paul Charles Morphy (1837-1884), USA, som var præget af åbent officersspil krydret med vilde ofre. At vinde med bravour var det vigtigste.

Den klassiske skole anført af Wilhelm Steinitz (1836-1900), Østrig, som udviklede strategiske manøvrer og styrkede forsvarsteknikken. Bevarelse af løberparret var også en grundidé.

Den hypermoderne skole anført af Aron Nimzowitsch (1886-1935), Letland og Danmark, der var karakteriseret af kontrol af centrum, som blev understøttet af bønder og officerer. Jo flere brikker, der understøttede centrum, desto bedre var det.

Så gik skakskolerne i opløsning. Nu var det op til spillerne, at finde deres personlige strategi.

I gamle dage var der ingen skakure og dermed ingen tidsbegrænsning. Det blev udnyttet. I et parti mellem Paul Charles Morphy (1837-1884), USA og Louis Paulsen (1833-91), Tyskland og USA, tog det 12 timer før man var færdig. Morphy havde brugt 1 time og Paulsen 11 timer! I 1861 startede man med sandure. Mere om dette i en senere artikel.

VM i skak

VM blev indført 1886. Tidligere havde blandt andet Howard Staunton (1843-51), Karl Ernst Adolf Anderssen (1851-1858 og 1862-66), Paul Charles Morphy (1858-62), Wilhelm Steinitz (1866-78) og Johannes Hermann Zukertort (1878-86) været accepteret som uofficielle verdensmestre. De første verdensmestre var selvudråbte.

Listen over de officielle verdensmestre ser således ud:

1. Wilhelm Steinitz (1886-94),
2. Emanuel Lasker (1894-1921)
3. José Raúl Capablanca y Graupera (1921-1927)
4. Alexander Alexandrovich Alekhine (1927-1935 og igen 1937-1946)
5. Machgielis "Max" Euwe (1935-37),
6. Mikhail Moiseyevich Botvinnik (1948-57 og 1958-1960 og 1961-63)
7. Vasily Vasilyevich Smyslov (1957-58),
8. Mikhail Tal (1960-61),
9. Tigran Vartanovich Petrosian (1963-69)
10. Boris Vasilievich Spassky (1969-72),
11. Robert James "Bobby" Fischer (1972-75)
12. Anatoly Yevgenyevich Karpov (1975-85)
13. Garry Kimovich Kasparov (1985-1993)
14. Vladimir Borisovich Kramnik (2006-07)
15. Viswanathan "Vishy" Anand (2007-13)
16. Sven Magnus Øen Carlsen (2013-?)

I perioden 1993-2006 var der ingen officiel verdensmester.

Skak i vore dage

I 1996 blev skakverdenen præsenteret for en ny form for skak: Fischer random skak eller 960 skak som det også benævnes. Denne form for skak blev opfundet af den tidligere amerikanske verdensmester i skak Robert James "Bobby" Fischer (1943-2008).

I 960 skak står bønderne i udgangspositionen som de gør i klassisk skak, men officererne kan stå i 960 forskellige positioner – derfor tallet 960. Der afholdes VM i 960 skak, akkurat som i klassisk skak. Af verdensmestre i 960 skak kan nævnes: Péter Lékó, Peter Svidler, Levon Aronian og Hikaru Nakamura.

Ved skakcomputerens fremkomst omkring 1975 opstod der en revolution i skak. Det blev nu muligt at studere åbningsspil og slutspil intensivt.

Problemskakken har også stor gavn af skakcomputere. En del af de opgaver, der blev nærmere undersøgt, viste sig at være biløselige.

Så kom internettet, og det var nu muligt at spille skak på fjernafstand og også at følge skakpartier direkte fra VM og de store turneringer. Mange stormestre bruger skakcomputere med tilhørende databaser til turneringsforberedelse. Skak er som født til computerformatet. I 1997 tabte Gary Kasparov en match mod Deep Blue 3½ - 2½. Det var et historisk skakøjeblik.

Lidt kulturhistorie om skak

Omkring 8 km vest for Halberstadt, Harzen, Sachsen-Anhalt, Tyskland ligger Schachdorf Ströbeck (før 1991 hed den Ströbeck). Skak i Ströbeck omtales første gang skriftligt i 1515, men skulle have været spillet siden 1004.

I dag kan alle indbyggere i Ströbeck (indbyggertal ca. 1150) spille skak, fordi skak har været et obligatorisk undervisningsfag på grundskolen i Ströbeck siden 1823. Skolen er opkaldt efter den tidligere tyske verdensmester i skak Emanuel Lasker (1868-1941). Byen rummer Europas eneste skakmuseum.

Allermest berømt er Ströbeck for sin årlige tradition (som startede i 1688) med levende mennesker (i smukke kostymer) som skakbrikker. Det foregår på byens torv den sidste weekend i maj måned. Bagefter er der byfest.

I senmiddelalderen (1400-1536) opstår begrebet: Ridderens syv noble færdigheder: Ridning, svømning, jagt, skak, poesi, fægtning og spydkastning. Det tog lang tid at blive ridder. Man startede som page på en ridderborg og var færdig efter 14 års træning. Derefter skulle man trofast tjene kongen eller sin herre og beskytte kvinder og børn.

I England skildres skaksymboler hyppigt på riddernes våbenskjolde.

Kroatien

Kroatien er det eneste land i verden, hvis nationalflag indeholder et skaksymbol. Den korte historie er følgende:

Kroatiens nationalflag består af tre vandrette striber (fra oven og ned: rød, hvidt og blåt). På midten af flaget i den hvide stribe ses våbenskjoldet med de 13 røde og 12 hvide skakfelter.

Våbenskjoldet bærer det kroatiske navn: Sahovnica (sah betyder skak). Det er til ære for den kroatiske kong Stjepan Drzislav (død år 997), som i krigen mod Venezia blev taget til fange.

Venezias doge Pietro II Orseolo (død år 1009) fandt ud af, at Drzislav kunne spille skak. Han foreslog nu, at hvis Drzislav kunne vinde tre partier i træk mod ham, ville han blive sat på fri fod. Drzislav vandt de tre partier og man fejrede det ved at placere et skakbræt på hans gravsted. Det har siden 900-tallet været et symbol for Kroatiens regenter.

Siden 1495 har det også været et symbol for nationen Kroatien. Det var derfor ganske naturligt, at det skulle placeres på Kroatiens nationalflag, da landet blev selvstændigt i 1990. Det rød-hvide skakbræt bruges også som logo på fly fra Croatia Airlines. Det bruges desuden på trøjerne for Kroatiens håndbold- og fodboldlandshold. Hele trøjen er et stort rødt-hvidt skakmønster.

Mange hilsener

Ove Rytter Jensen